

Németh Zsófia

„Magamra zártan”¹

Kísérőgondolatok Szépvölgyi Aliz *Viadal Ahmed kánnal* című elbeszéléséhez

Hajnóczy Péter *Az elkülönítő* című szociográfiájában csak Sz. Alizként szereplő Szépvölgyi Aliz irodalmi hagyatékát Nagy Tamás vezette be a köztudatba. A Szépvölgyi-hagyaték 2012 őszén, Hajnóczy Péter szociográfiájának kutatása során, Hosszúné Nyári Ildikó főnövér segítségével került Szegedre az *Intaházi Pszichiátriai Rehabilitációs Intézet* padlásáról. Nagy Tamás a kutatás eredményeként szerkesztett nagysikerű kötetének kiadását követően² a Szépvölgyi-hagyatékról, illetve a benne foglalt *A humánium nevében* című életrajzi regényről 2016-ban publikált egy rövid cikket.³ Az említett szöveg, azontúl, hogy beszámol a Szépvölgyi-hagyatékról mint a Hajnóczy-hagyaték mellékletéről, erős párhuzamot állít a két szövegegyüttes között. A szerzők hátrahagyott szövegei hiteles dokumentációként tükrözik koruk szociális helyzetét. *Az elkülönítő* és a Szépvölgyi-szövegek dialógusa (akár a *Valóság*nak készült interjúk szöveg-koreografikus lenyomata) egy különleges „múltrendszerbeli kérdez-felelek-et” alkotnak.

Nagy Tamás engedélyével és támogatásával 2018 tavaszán kezdtem meg a teljes hagyaték feltárását és rendezését, a *Hajnóczy Péter Hagyatékgondozó Műhely* keretein belül. A kutatás során elsőként a szövegek rendszerezésére, az egyes írások katalogizálására került sor. Eredményül mára kiadható állapotba került a fennmaradt szövegcsoport.

Első publikált szöveggként a *Viadal Ahmed kánnal* című elbeszélés kerül közlésre a *Tempevölgy* jelen számában. A pózai szövegek leltára ezenkívül tartalmazza még az életrajzi regényt (*A humánium nevében*), egy kisregényt (*Fekete mozivászon*), valamint a töredékesen fennmaradt *Sikongó műszerek* című elbeszélést.

A Szépvölgyi-szövegdimenzió egyik sajátos jellemzője az egészségügyi intézményekhez való szoros kötődés. A nyelvhasználat, vagy éppen a térpoétikai szegmensek területén érzékelheti leginkább az olvasó a pszichiátriai intézményekben töltött évek tapasztalatát. Ez a szövegsajátosság búraként zárja le/be Szépvölgyi személyes narratíváját. Lebilincselő a kint és bent dinamikája, mely a narrátor belső bizonytalanságát, otthonkeresését érzékelteti a „szabad” élet és a pszichiátriai lét között. Ez a hibrid elbeszélői pozíció lehetővé teszi a szerző számára a betegársadalom és a

1 Szépvölgyi Aliz *A humánium nevében* című életrajzi regényének egyik korai címváltozata.

2 HAJNÓCZY Péter, *Jelentések a süllyesztőből*, szerk. NAGY Tamás, Bp., Magvető, 2013.

3 NAGY Tamás, *A humánium nevében: egy regény, amit nem Hajnóczy Péter írt (és mégis)*, Tempevölgy, 2016/4.

külső világ morális kérdésköreinek hiteles elemzését. A néhol naiv kérdésfeltevések és az esetleges didaktikus elbeszélői konzekvenciák mögött nem csupán az egyéni traumafeldolgozás mutatkozik: múlt századi sorskérdéseket és tömegek élettapasztalatát őrzik a szövegek.

A *Viadal Ahmed kánnal* keletkezésének pontos dátuma közvetlen írásos források hiányában ismeretlen. Az elbeszélés számos szövegvázlata és variációja között nem szerepel dátum vagy egyéb irányadó dedikáció, melyek utalnának a keletkezés körülményeire. Az egyetlen lehetséges támpont a szerző Hajnóczy Péterhez írt egyik levele.⁴ A kézírásos, 1987-ben keltezett levélben Szépvölgyi Aliz tudósít két elkészült „novellájáról”: „[...] már három éve nem láttam Magát [...] Azóta írtam három novellát, több verset és a szociális otthonban történeteknek a felinél tartok. A novellák, 30–40 gépelt oldal terjedelműek [...]”⁵

A levél szövege alapján megállapítható, hogy Szépvölgyi Aliz és Hajnóczy Péter feltehetően 1984-ben találkozott utoljára. (Az *elkülönítő* interjút követően is fennmaradt a kapcsolat a két említett szerző között, ezt Hajnóczy 1975-ben és 1977-ben keletkezett naptári bejegyzései is bizonyítják.) Az ezt követő három évben született Szépvölgyi Aliz említett három *novellája*, melyek közül a szövegterjedelmek alapján kettő található meg a hagyatékban (a *Viadal Ahmed kánnal* és a *Sikongó műszerek*). A *Viadal Ahmed kánnal* című szöveg a hagyatékban kilenc gépelt oldal terjedelmű. A *Sikongó műszerek* töredékes állapotában tizenkét oldal hosszúságú, de a szövegkontextusból megállapítható, hogy lezáratlan, hiányos az elbeszélés. A levélben említett oldalszámok alapján feltételezhető, hogy a két, a hagyatéki leltárban szereplő *novelláról* (a novella definíciója bizonytalan/téves a szerző esetében) és egy eddig ismeretlen harmadik *novelláról* tudósít Hajnóczynak a szerző.

A levél tájékoztat az életrajzi regény kilencvenoldalas terjedelméről, így ez kizárja azt a lehetőséget, miszerint az életrajzi regény előszöveggént, novella formájában (is) létezett. Egyetlen, harmadik potenciális *novellaként* merülhet fel a *Fekete mozivászón* című kisregény, melynek végleges terjedelme ötvenhat oldal. Tekintve, hogy Szépvölgyi Aliz szakmai értelemben dilettáns íróként alkotott (erre utal a terjedelmek alapján helytelenül használt *novella* műfaji meghatározás is), nagy eséllyel valós az előbbi feltételezés. A levélidézetben a novellák terjedelmére vonatkozó mondatrészben nem az összes szöveg együttes terjedelmére, hanem egy-egy novella önálló hosszúságára utalhat a levélíró. Amennyiben így helyes a mondatértelmezés, nagy valószínűséggel a *Fekete mozivászón* a harmadik *novella*. A fentiek alapján a *Viadal Ahmed kánnal* keletkezési ideje az 1984 és 1987 közötti időszakra tehető. Ezt a behatárolt időintervallumot indokolja a szövegben előforduló intertextus: „[...] nem olyanok, mint a *Száll a kakukkban*” (a *Viadal Ahmed kánnal* 1. oldalán).

A szerző Ken Kesey 1962-ben kiadott *One Flew Over The Cuckoo's Nest* (*Száll a kakukk fészkére*) című regényét implikálja a szövegkontextusba. Az amerikai regény magyar fordításban csak 1972-ben jelent meg. A Miloš Forman által rendezett filmadaptáció 1975-ben került az amerikai mozikba, nem sokkal azt követően pedig magyar vetítésekre is sor került. Így Szépvölgyi utalása mindkét művet érintheti: a regényt és a filmadaptációt egyaránt. A regény kiadási dátumai alapján Szépvölgyi Alizra nagy hatással lehetett Benedek István már korábban megjelent, *Aranyketrec* című regénye (1957) mellett az amerikai szerző kötete is. A két mű szélsőségesen eltérő képet mutat az elmeegógyintézetek életéről: Benedek István regénye a nyílt klinikák gyakorlatához kapcsolódik, szakszerű leírásaiban mellőzi a tragédiákra fókuszált elbeszélésmódot. Az amerikai regény ezzel szemben párhuzamot mutat

4 Uo.

5 Szépvölgyi Aliz Hajnóczy Péterhez címzett levelének részlete (1987. december 30.), közölve Uo.

a *Viadal Ahmed kánnal*. A *Száll a kakukk fészkére* főhőse egészséges pszichikai állapotban érkezik az elmeógyintézetbe, ahogy a Szépvölgyi-elbeszélés főhőse is. Intézetbe kerülésük közös okát a társadalmi elvárások alapján meghatározott deviáns magatartásuk szolgáltatja.

Az amerikai regény cselekménye a tragikomédia műfaji elemeiből építkezik: egy mentálisan egészséges szemszögéből mutatja be a bentlakók mindennapjait. Szépvölgyi Aliz szövege hasonló attitűdöt használ elbeszélésében: egy *egészséges kezelt* történetén keresztül avatja be az olvasót a pszichiátriai kezelték tapasztalataiba. Fizikai és érzelmi minőségekben fogalmazza meg a kiszolgáltatottság és az emberi egyenlőség lehetőségeit.

Az elbeszélésbe ékelődő gyógyszeres hallucináció párhuzamot képez a politikai hatalmak áldozatai és a betegek kiszolgáltatott állapota között. Utalva a társadalmi ideológiák szélsőségekben megmutatkozó irrealitására, a szerző érzékletesen vizualizálja az egyén áldozati szerepét. A delírium állapotában *józanul* reflektál saját korának politikai viszonyaira, azok embertelenségére.

A szövegvariációk tekintetében a *Viadal Ahmed kánnal* vizsgálatát nehezíti a hagyatékban való sokszorozott előfordulása. A szövegváltozatok és -töredékek összegzése alapján elkülöníthető három teljes szövegvariáns, mindegyik kilenc gépelt oldal terjedelemben. Ezenkívül a hagyatékban szerepel nyolc különálló címoldal, melyek összesen négy címváltozatot mutatnak. Végül a szövegek három lehetséges variációt dokumentálnak, tekintettel a novella zárlatára. A címváltozatokon az életrajzi regényhez hasonlóan, egyértelmű esztétizálás, folyamatos önkorrekció mutatható ki. A szövegvariánsokon jelzett korrekciók a későbbi példányokon megjelennek ugyan javított formában, de a végső, szerző által hitelesített forma nem állapítható meg egyértelműen az elbeszélés lezárását illetően. Ezt a hatást tükrözik az alábbiakban jelölt lezárásvariánsok is (1/a, 1/b, 1/c).

Az alábbi címváltozatokat dokumentálja a hagyaték:

I/a: *Egy pszichózis rövid története*

I/b: *Egy becsavarodás rövid története*

I/c: *Delírium*

I/d: *Viadal Ahmed kánnal*

Az esztétizálódáson túl a címváltozatok jelölhetik a szerző belső félelmét, mely főként a társadalmi előítéletekhez, sztereotípiákhoz kapcsolódik. A pszichiátriai kezelés az örület évezredes stigmájával terheli az elbeszélőt. Már az intézetbeli jelenlét is ragállyal, megfertőződéssel fenyeget: „Zaklatott idegeimmel úgy éreztem, hogy kesztyűt vágtam az örület pofájába.” Ez a belső félelem tükröződik a narrátor saját elkülönülésének folyamatos igazolásában is: „Gyakorlott szeme hamarosan felfedezte rajtam, bármi is legyen a betegségem, a helyzetnek megfelelő komolyságú nem lehet.”

Herczeg Ferenc *Bizánc* című drámája morális minőségében emeli a szöveget. Szépvölgyi a keresztény vallás erkölcsi értékfelfogását és a mártírsorsot implikálja a klinikai térbe. Az *elfogadás, szeretet, alázat, szolgálat* értékei kerülnek középpontba. Így kioltva a (pogány *Ahmed kán* és a *nyilasok* által képviselt) vérszomjat és gyűlöletet, melyeket a novella narratívájában a betegekkel szemben tanúsított előítéletekkel azonosít. A szerző az ideológiai állásfoglalásokat félretéve (mely saját múltját erősen determinálta) a humanizmus elveivel azonosul.

Az elbeszélés összegző jelleggel bír az egész hagyaték tekintetében. Vallomásos hangvétele szorosan kapcsolódik a múlt rendszer morális veszteségeihez, az emberi méltóság és a hatalom viszonyához. A szöveg gyengeségei, akár az emberi gyengeségek, pontosan tükrözik a szerzői dilemmákat. A címben szerepeltetett *viadal Ahmed kánnal* a szerző ideológiákkal vívott harcát tükrözi: meggyőződéses kommunistából vált rendszeráldozattá, majd a teológiához fűzött reményekben csalódott, végül az asztrológiában talált vigaszra.